

М. В. Сийплові*

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Питання кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя, і, зокрема, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, неодноразово висвітлювалися в юридичній літературі. Значний внесок у вивчення зазначеної проблеми зробили М. І. Бажанов, І. С. Власов, А. С. Горелік, П. І. Гришаєв, В. І. Єгоров, М. Й. Коржанський, Г. А. Кригер, Л. Л. Кругликов, В. М. Кудрявцев, О. Г. Лебедев, Л. В. Лобанова, М. Д. Лисов, В. П. Малков, М. І. Мельник, А. В. Наумов, Ш. С. Рашкова, Р. А. Сабітов, А. Б. Сахаров, О. Я. Светлов, В. Г. Смірнов, С. І. Тихенко, Ю. М. Ткачевський, В. І. Тютюгін, В. С. Устінов, М. Д. Шаргородський та інші.

Без сумніву, що роботи цих науковців мають значну наукову і практичну цінність. У них розглянуто багато теоретичних і прикладних питань кримінальної відповідальності за злочин, що аналізується. Разом з тим багато аспектів досліджуваної проблеми, як і раніше, залишаються дискусійними і вирішуються суперечливо. Це зумовлено, зокрема, і тим, що самостійного комплексного дослідження проблем кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності у вітчизняній кримінально-правовій доктрині не було. Тому предметом цього дослідження став один з елементів вказаного складу злочину — об'єктивна сторона притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

У юридичній літературі об'єктивну сторону складу злочину визначають переважно як сукупність ознак, що характеризують зовнішній прояв злочину. До таких ознак відносять суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та суспільно небезпечними наслідками, а також місце, час, обстановку, спосіб, засоби та знаряддя вчинення злочину¹.

Далі, спробуємо розглянути спірні моменти встановлення ознак об'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Як відомо, притягнення до кримінальної відповідальності — вимушене перетерпіння особою, що вчинила злочин, державного осуду, а також позбавлень особистого, майнового та іншого характеру, які передбачені законом про кримінальну відповідальність, законодавець пов'язує з діяльністю суду. Це положення певною мірою не відповідає тому, що викладено ним у ч. 1 ст. 372 КК, в якій чітко визначено коло суб'єктів цього злочину — слідчий, прокурор чи інша уповноважена на те законом особа. Звернення до положень кримінально-процесуального законодавства дозволяє дійти висновку, що зазначені суб'єкти не вповноважені притягувати до кримінальної відповідальності. Власними процесуальними діями вони лише створюють відповідні умови для притягнення винних до кримінальної відповідальності судом — порушують кримінальну справу, виконують необхідні слідчі дії, пред'являють обвинувачення тощо. Таким чином, використовуючи в кримінальному законі термінологічний зворот "притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою" законодавець має на увазі початок процесуальної процедури притягнення до кримінальної відповідальності, яка регламентована кримінально-процесуальним законодавством і пов'язується, як правило, з пред'явленням обвинувачення. Тобто спостерігається певна неузгодженість положень кримінального та кримінально-процесуальних законів стосовно визначення поняття "притягнення до кримінальної відповідальності".

© Сийплові М. В., 2009

* здобувач кафедри кримінального права Київського національного університету внутрішніх справ

¹ Курс уголовного права. Общая часть: Учебник для вузов. — [в 5 т.] / [Г. Н. Борзенков, В. С. Комиссаров, Н. Е. Крылова и др.]; под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. — М.: Зерцало-М, 2002-2002. — Т. 1: Учение о преступлении. — 2002. — С. 213; Кримінальне право України. Загальна частина: [Підручник для студентів юрид. спец. виш. закладів освіти] / [Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін.]; За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.: Юрінком Інтер; Право, 2001. — С. 103.

В юридичній літературі з метою усунення зазначеної вади вже висловлені певні пропозиції. Так, російські криміналісти Л. В. Лобанова та О. Г. Лебедев з метою вдосконалення аналізованих нормативних актів пропонують у тексті відповідної норми (ст. 299 УК РФ) замінити термін “притягнення до кримінальної відповідальності” на термінологічний зворот “незаконне кримінальне переслідування”². Безумовно, що для сучасної суспільної свідомості словосполучення “кримінальне переслідування” є знайомим, звичним і “правомірним”, таким, що вірно описує відповідну сферу діяльності державних органів. Проте видається, що використання у тексті вітчизняного кримінального та кримінально-процесуальних законів зазначеної парадигми є недоцільним. По-перше, в жодному із чинних зазначених документів така термінологія у аналізованому контексті не використовується (хоча, як зазначалося є знайомою вітчизняному законодавству). По-друге, видається, що займаючись “кримінальним переслідуванням” ті, хто повинне будувати це у законній спосіб, будуть переходити певні межі з метою “наздогнати” у будь-який спосіб, зокрема, і невинних у вчиненні злочинів. Достатньо згадати, які гіпертрофовані форми набуло “кримінальне переслідування” в часи класової боротьби з “ворогами народу” і диктатури пролетаріата у побудові “самого справедливого” комуністичного суспільства і скільки дійсно невинних осіб було притягнуто до кримінальної відповідальності. Тому таке законодавче формулювання є пенем “кроком” до тоталітарного минулого.

Вважаємо, що у цьому контексті варто замінити аналізований термінологічний зворот на словосполучення “притягнення як обвинуваченого” завідомо невинної особи. Саме таке формулювання використовує законодавець у низці статей Кримінально-процесуального кодексу України, зокрема, ст. ст. 96, 114, 197, 202, 206, 211 КПК. Отже, з метою надання більш правильного, адекватного вираження у законі змісту злочинного діяння, яке може вчинити слідчий, прокурор чи інша уповноважена на те законом особа під час розслідування кримінальної справи, пропонуємо зміст ч. 1 ст. 372 КК викласти у такій редакції: “1. Притягнення як обвинуваченого завідомо невинної особи слідчим чи іншою уповноваженою на те законом особою”. Доречно зазначити, що подібний термінологічний зворот використано окреми зарубіжними законодавцями у тексті відповідних кримінально-правових норм, зокрема, у Кримінальному кодексі Республіки Білорусь (ст. 393 КК “Притягнення в якості обвинуваченого завідомо невинну особу”).

Таким чином, констатуємо, що об’єктивна сторона аналізованого нами злочину полягає в притягненні як обвинуваченого завідомо невинної особи, уповноваженими на те законом суб’єктами.

Притягнення як обвинуваченого є самостійною стадією кримінального процесу. Підстави і порядок притягнення як обвинуваченого регламентуються кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством. Слідчий виносить мотивовану постанову про притягнення особи як обвинуваченого у тому випадку, коли є досить доказів, які вказують на вчинення злочину певною особою (ст. 131 КПК). Тому для здійснення цієї процедури необхідно дві підстави: кримінально-правова — вчинення суб’єктом діяння, яке містить склад злочину, і кримінально-процесуальна — наявність доказів, які вказують на вчинення цього діяння саме цією особою³. Отже, справедливо констатує М. І. Бажанов, з об’єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності може полягати у пред’явленні обвинувачення за відсутністю події чи складу злочину в діях особи або при недоведеності її участі у вчиненні злочину⁴. Водночас варто погодитися із іншими вченими, які слухно доповнюють: склад аналізованого злочину має місце не лише у випадку, коли потерпілий взагалі є невинним у вчиненні злочину (відсутня подія чи склад злочину, недоведена його участь у злочині), але й тоді коли ним вчинений інший злочин, а не той, за який він притягується до кримінальної відповідальності (наприклад, доведено вчинення особою лише грабежу, а їй пред’являють завідомо незаконне обвинувачення у розбій)⁵.

² Лобанова Л. В. Преступления против правосудия: теоретические проблемы классификации и законодательной регламентации: [монография] / Л. В. Лобанова. — Волгоград: ВолГУ, 1999. — С. 70; Лебедев А. Г. Привлечение заведомо невиновного к уголовной ответственности по уголовному праву России: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Лебедев Александр Геннадьевич. — Саратов, 2004. — С. 87-88.

³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. — [4-те вид., переробл. та доповн.]. — К.: Юридична думка, 2007. — С. 980.

⁴ Кримінальне право України. Особлива частина: [Підручник] / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. Б. та ін.]; За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — [3-є вид., перероб. і доп.]. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — С. 525.

⁵ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. — [4-те вид., переробл. та доповн.]. — К.: Юридична думка, 2007. — С. 980; Лебедев А. Г. Указ. работа. — С. 118-120.

Утім, на нашу думку, і цим повністю не вичерпується незаконність притягнення до кримінальної відповідальності. Вважаємо, що даний злочин буде і в тому випадку, коли обвинувачення пред'являється у вчиненні декількох злочинів, хоча винний вчинив не всі інкриміновані йому злочини. Зазначене ґрунтується на положеннях ч. 2 ст. 132 КПК України в якій, зокрема, зазначено, що коли обвинувачений притягається до відповідальності за вчинення декількох злочинів, що підпадають під ознаки різних статей кримінального закону, в постанові про притягнення як обвинуваченого повинно бути вказано, які саме дії ставляться обвинуваченому в вину по кожній з цих статей.

У кримінально-правовій доктрині тривають дискусії щодо визначення моменту закінчення аналізованого злочину.

Абсолютна більшість українських вчених переконані в тому, що аналізований злочин є закінченим з моменту винесення постанови про притягнення як обвинуваченого та пред'явлення цього обвинувачення. Зокрема, М. І. Бажанов зазначає: закінченим злочин, передбачений ст. 372 КК буде з моменту, коли постанова про притягнення як обвинуваченого пред'явлена особі для ознайомлення, тобто з моменту пред'явлення обвинувачення⁶. Такої самої думки дотримуються й інші науковці, які вказують, що злочин вважається закінченим з моменту оголошення невинуватій особі постанови про притягнення як обвинуваченого за злочин, якого вона не вчинила, незалежно від подальшої долі кримінальної справи⁷.

У вітчизняній теорії кримінального права щодо досліджуваного питання висловлюються аналогічні точки зору. Зокрема, В. І. Тютюгін вважає, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності включає до себе дві обов'язкові дії:

- а) винесення постанови про притягнення особи як обвинуваченого;
- б) пред'явлення їй обвинувачення.

Тому злочин вважається закінченим з моменту оголошення (пред'явлення) особі постанови про притягнення її як обвинуваченого за злочин, у вчиненні якого потерпілий є невинним⁸. Такої самої думки дотримуються А. М. Бойко, який вважає, що цей злочин є закінченим з моменту оголошення (пред'явлення) потерпілому постанови про притягнення як обвинуваченого⁹. Солідарний у цьому питанні із зазначеними вченими і С. В. Фесенко, на думку якого, аналізований злочин вважається закінченим з моменту пред'явлення обвинувачення. Адже практично із цього моменту найчастіше може бути обрано до правопорушника запобіжні заходи: взяття під варту, застава, підписка про невиїзд¹⁰.

В. В. Кудрявцев так само вважає, що злочин, передбачений ст. 372 КК вважається закінченим цей злочин з моменту оголошення невинній особі постанови про притягнення її до відповідальності як обвинуваченої за злочин, якого вона не вчинила, незалежно від подальшої долі кримінальної справи (формальний склад злочину). В цей момент слідчий може обрати запобіжний захід, суттєво обмежити права особи, заподіяти значну моральну шкоду, дискредитувати її тощо. Цього цілком достатньо, щоб вважати злочинний задум здійсненим¹¹.

Подібним чином це питання розглядається і в російській кримінально-правовій літературі: з об'єктивної сторони аналізований злочин має вираз у винесенні мотивованої постанови про притягнення особи до кримінальної відповідальності як обвинуваченого та пред'явлення йому сформульованого обвинувачення під розписку із роз'ясненням процесуальних прав і обов'язків обвинуваченого¹².

⁶ Кримінальне право України. Особлива частина: [Підручник] / [Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. Б. та ін.]; За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — [3-е вид., перероб. і доп.]. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — С. 525.

⁷ Кримінальне право України. Особлива частина: [Підручник] / [Александров Ю. В., Дудоров О. О., Клименко В. А. та ін.]; За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. — [2-ге вид., переробл. та допов.]. — К.: Атіка, 2008. — С. 576.

⁸ Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.]; За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К.: Ін Юре, 2006. — С. 1013.

⁹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка]. — [4-те вид., переробл. та доповн.]. — К.: Юридична думка, 2007. — С. 980.

¹⁰ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / [За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка]. — [2-ге вид., перероб. та доповн.]. — К.: Дакор, 2008. — С. 1245.

¹¹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — [у 2-х ч.] / [Під ред. М. О. Потєбенька, В. Г. Гончаренка]. — К.: Форум, 2001-2001. — Ч. 2: Особлива частина. — 2001. — С. 752.

¹² Уголовное право России: Учебник. — [в 2-х т.] / [Под ред. А. И. Игнатова, Ю. А. Красикова]. — М.: НОРМА-ИНФРА-М, 2000-2000. — Т. 2: Особенная часть. — 2000. — С. 687.

Водночас в юридичній літературі висловлена і інша думка з цього приводу, згідно якої цей злочин треба вважати закінченим вже з моменту винесення постанови про притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності в якості обвинуваченого¹³. Подібної позиції дотримуються і автори окремих коментарів Кримінального кодексу РФ, які аналізований склад злочину вважають виконаним з моменту підпису компетентною особою постанови про притягнення як обвинуваченого. Саме з цього громадянин набуває прав та обов'язків учасника кримінального процесу¹⁴.

Ми погоджуємося із зазначеними вченими і вважаємо, що притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України) необхідно вважати закінченим вже з моменту винесення постанови про притягнення як обвинуваченого.

Представники першої із зазначених позицій обґрунтовують свою точку зору тим, що лише з моменту пред'явлення особі сформульованого обвинувачення під розписку із роз'ясненням процесуальних прав і обов'язків обвинуваченого, до неї можуть бути застосовані процесуальні заходи примусу. Втім, вважаємо, що ця позиція не відповідає чинному кримінально-процесуальному законодавству.

У ст. 131 КПК України "Притягнення як обвинуваченого" зазначено про те, що коли є досить доказів, які вказують на вчинення злочину певною особою, слідчий виносить мотивовану постанову про притягнення цієї особи як обвинуваченого. При цьому копія постанови негайно надсилається прокуророві (ст. 132 КПК України). Відповідно до цього обвинуваченим є особа, щодо якої в установленому цим Кодексом порядку винесена постанову про притягнення як обвинуваченого (ст. 43 КПК України).

Обвинувачення повинно бути пред'явлено не пізніше двох днів з моменту винесення слідчим постанови про притягнення даної особи як обвинуваченого (ст. 133 КПК). Втім протягом вже цих двох днів, коли обвинувачення ще фактично не пред'явлено, відповідний посадовець, який виніс постанову про притягнення завідомо невинного як обвинуваченого, може застосувати до нього запобіжні заходи, суттєво обмежити його права, заподіяно значну моральну шкоду. Зокрема, коли місце перебування особи, щодо якої винесена постанову про притягнення її в справі як обвинуваченого, не встановлене, слідчий може оголосити її в розшук. А при наявності підстав, передбачених у ст. 155 КПК, слідчий може обрати щодо обвинуваченого, який розшукується, запобіжний захід у вигляді тримання під вартою (ст. 138 КПК України). Вповноважений слідчий з метою забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна може накласти арешт на вклади, цінності та інше майно обвинуваченого або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність (ст. 126 КПК України).

Можна припустити і інший розвиток ситуації. Так, не виключається ситуація при якій постанову про притягнення завідомо невинного як обвинуваченого винесе один слідчий, а пред'являти саме сформульоване обвинувачення у вчиненні злочину (оголошення постанови про притягнення як обвинуваченого, роз'яснення змісту пред'явленого обвинувачення, вручення копії постанови про притягнення як обвинуваченого) буде інший слідчий. За таких умов виникає питання про те: який саме слідчий — перший чи інший буде суб'єктом аналізованого злочину?

Вважаємо, що у цьому контексті не варто забувати, що саме є основним безпосереднім об'єктом аналізованого злочину — суспільні відносини, що забезпечують врегульовану Конституцією України та кримінально-процесуальним законодавством діяльність органів дізнання, досудового слідства та прокуратури щодо притягнення як обвинуваченого завідомо невинної особи. Права та інтереси особи, що притягується до кримінальної відповідальності, є лише додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 372 КК України.

Отже, видається логічним пов'язувати момент закінчення аналізованого злочину саме з моментом винесення уповноваженою особою постанови про притягнення завідомо невинної особи як обвинуваченого. Пред'явлення обвинувачення перебуває поза межами складу об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 372 КК. Так само не має значення

¹³ Власов И. С. Ответственность за преступления против правосудия / И. С. Власов, И. М. Тяжков. — М.: Юрид. лит., 1968. — С. 58.

¹⁴ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / [Под ред. А. А. Чекалина, В. Т. Томина, В. С. Устинова и В. В. Сверчкова]. — М.: Юрайт-Издат, 2002. — С. 884.

для кваліфікації цього злочину: чи було обрано запобіжний захід щодо особи, чи була скасована ця постанова прокурором, чи була особа засуджена за цей злочин.

Підсумовуючи викладене можна запропонувати такі висновки:

1. Об'єктивна сторона аналізованого злочину полягає у пред'явленні обвинувачення за відсутністю події чи складу злочину в діях особи або при недоведеності її участі у вчиненні злочину. Крім того, склад аналізованого злочину має місце не лише у випадку, коли потерпілий взагалі є невинним у вчиненні злочину (відсутня подія чи склад злочину, недоведена його участь у злочині), але й тоді коли ним вчинений інший злочин, а не той, за який він притягується до кримінальної відповідальності. Цей злочин буде і в тому випадку, коли обвинувачення пред'являється у вчиненні декількох злочинів, хоча винний вчинив не всі інкриміновані йому злочини.

2. Розкриття змісту об'єктивної сторони аналізованого злочинного діяння, дозволяє зробити висновок про те, що кримінальною відповідальністю є вимушене перетерпіння особою, що вчинила злочин, державного осуду, а також позбавлень особистого, майнового та іншого характеру, які передбачені законом про кримінальну відповідальність і покладаються на винного спеціальними органами держави — судом.

3. Аналізований склад злочину за своєю конструкцією є формальним, оскільки суспільно небезпечні наслідки, що можуть настати у разі вчинення цього злочину, не включені в диспозицію статті Особливої частини КК як обов'язкова ознака складу злочину.

4. Цей злочин треба вважати закінченим вже з моменту винесення постанови про притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності в якості обвинуваченого.

5. З метою надання більш правильного, адекватного вираження у законі змісту злочинного діяння, яке може вчинити слідчий, прокурор чи інша уповноважена на те законом особа під час розслідування кримінальної справи, пропонуємо зміст ч. 1 ст. 372 КК викласти у такій редакції: "1. Притягнення як обвинуваченого завідомо невинної особи слідчим чи іншою уповноваженою на те законом особою".

*Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального права
Київського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 6 від 26 листопада 2008 року)*

